

HODNOCENÍ KVALITY (A AKREDITACE) VE VYSOKÉM ŠKOLSTVÍ ČR

EVALUATION OF QUALITY IN CZECH UNIVERSITIES

Karel ŠrédI

Anotace:

Hodnocení kvality vzdělávání se v posledním desetiletí stává součástí řízení vysokých škol. U vzdělání jakožto základního faktoru pro tvorbu lidského kapitálu je nezbytné vyjádřit jeho kvantitativní a kvalitativní stránku. Kvalitu můžeme obecně definovat jako souhrn vlastností jevů nebo věcí. Kvalita vzdělání je mnohem komplexnější kategorií, vyjadřuje souhrn určitých dohodnutých charakteristik, které jsou stanoveny pro úspěšné absolutorium studijního oboru.

Klíčová slova:

Akreditace, vzdělávání, kvalita, vysoké školy, kvantita

Abstract:

Evaluation of education quality has become a part of universities management in last ten years. It is necessary to explain quantitative and qualitative side of education as a basic factor of human capital creating. The quality can be widely defined as a sum of things features. Education quality is much more complex thing, it explains sum of specific agreed characteristic features determined by somebody for successful finishing of study branch.

Keywords:

Evaluation, education, quality, universities, quantity

ÚVOD

Jedná se o tematiku zařazenou ve vědní disciplíně pedagogika, ale též související s ekonomikou vzdělávání. Problematikou kvality a efektivnosti vzdělávání se zabývá řada mezinárodních institucí mj. též OECD v dokumentu Education at a Glance: OECD Indicators 1997, či specializované orgány Evropské unie.

Uvedená tematika je pro nás velmi aktuální vzhledem k tomu, že Česká republika vstupuje do Evropské unie a lze očekávat konfrontaci kvality a efektivnosti vzdělávání na VŠ v ČR s úrovní vysokoškolského vzdělávání ve vyspělých tržních ekonomikách Evropy.

Žijeme v době výrazných změn ve výchově a vzdělávání. Po r. 1989, odkdy se systematictější změna ve filozofických východiscích obvykle datuje, se pozornost iniciátorů reformy vzdělávacího systému soustřeďovala především na změnu kurikula. Klíčovými pojmy této změny, která postupně přerostla do reformy, jsou humanizace, demokratizace a individualizace (Fulková, E., Pokrivčáková, S., Balážiová, J. , 2002).

MATERIÁL A METODY

HODNOCENÍ KVALITY (A AKREDITACE) VE VYSOKÉM ŠKOLSTVÍ ČR

Hodnocení kvality vzdělávání se v posledním desetiletí stává součástí řízení vysokých škol. O tradici lze již dnes mluvit v případě USA, ale i řada zemí EU (Nizozemsko, Velká Británie, Dánsko a další) rozvíjí a používá svoje vlastní mechanismy hodnocení. Jejich zkušenosti mohou v mnoha aspektech sloužit jako informace a poučení pro další země, které s hodnocením kvality postupně začínají.

K hodnocení kvality vede několik velmi důležitých a racionálních *důvodů*:

- ❑ V důsledku ekonomických obtíží mnoha zemí sílí tlak veřejnosti na to, aby vysoké školy dostatečně zdůvodnily potřebu státních prostředků, které jsou na ně vynakládány.
- ❑ V současné době je podporována tendence vysokých škol k samostatnosti a autonomii; současně se hledají mechanismy, jak zajistit jejich odpovědnost vůči společnosti.
- ❑ Rostoucí diverzifikace studijní nabídky a přijímání vyšších počtů studentů vzbuzují obavy o zachování dostatečné kvality vysokého školství.
- ❑ Objektivně hodnocená kvalita je důležitá i pro rozhodování jedince o výběru konkrétní školy.

Hodnocení kvality je důležité pro uznávání dosaženého vysokoškolského vzdělání nebo části studia v mezinárodním kontextu.

Hodnocení kvality bývá často provázáno *s akreditací*, která je pojímána jako formální uznání toho, *že byly splněny požadované minimální standardy*. Podle nového VŠ zákona akreditaci, kterou uděluje ministerstvo na základě výroku Akreditační komise, podléhají všechny studijní programy. Akreditační komise však kromě toho dbá na kvalitu všech činností vysokých škol a pravidelně hodnotí jejich kvalitu.

Zkušenosti z mnoha zemí potvrzují, že je důležitá shoda v tom, co lze považovat za kvalitu vzdělávání. Hledání *definice kvality vzdělání* dospělo v minulých letech k poměrně rozsáhle používanému konsensu ve velmi volném pojetí, které říká: „*Tvůrci i spotřebitelé vzdělání a dalších služeb vzdělávací instituce vysloví své představy a očekávání, které by měly být splněny. Pokud je možné ve vhodně voleném časovém období prokázat, že očekávání byla splněna, lze mluvit o dosažení tomu přiměřené kvality.*“¹

VÝSLEDKY A DISKUSE

INDIKÁTORY VZDĚLÁVÁNÍ POUŽITELNÉ PRO VYJÁDRĚNÍ KVALITY OBORŮ HUMANITNÍCH VĚD

... Podporovat zaměření vysoké školy především na zvyšování kvality, na rozšiřování
...²⁾

V současnosti považujeme za nejspolehlivější informace o vzdělávacích systémech v evropských aj. zemích tzv. indikátory vzdělávání (education indicators). Indikátory vzdělávání jsou kvantitativní ukazatele, které vypovídají o vlastnostech, fungování a

¹Školství na křižovatce, Zpráva ministra školství pro Parlament ČR. ÚIV, Praha 1999, s. 241

²⁾ Zpráva: České vzdělání a Evropa (strategie rozvoje lidských zdrojů při vstupu do Evropské unie). Phare, Praha 1999, s. 71

produktech vzdělávacích systémů. V dokumentu Education at a Glance: OECD Indicators 1997 bylo použito 41 indikátorů, které představují shodu odborníků v tom, jak měřit současný stav vzdělávání na mezinárodní úrovni. Vzdělávací systémy jsou zde popsány takovými parametry, jako je např. poměr počtu studentů k počtu učitelů; účast mládeže ve vzdělávání po ukončení povinné školní docházky; proporce výdajů na vzdělávání z HDP aj.

U vzdělání jakožto základního faktoru pro tvorbu lidského kapitálu je nezbytné vyjádřit jeho kvantitativní a kvalitativní stránku. **Kvalitu** můžeme obecně definovat jako souhrn vlastností jevů nebo věcí. Kvalitu však můžeme chápat ve dvojím smyslu – jako absolutní, či relativní, a to z hlediska schopnosti lidského poznání. Následující definice kvality vzdělání je tedy definicí relativně vyjádřenou. **Kvantita** je pouze jednou z vlastností jevů nebo věcí, týká se jejich množství, rozsahu apod.

❑ **Kvalita vzdělání** je mnohem komplexnější kategorií, vyjadřuje souhrn určitých dohodnutých charakteristik, které jsou stanoveny pro úspěšné absolutorium studijního oboru. Kvalitu je možno vyjadřovat těmito základními kritérii:

Kvalita vyučovacího procesu

- **rozsah výuky (doba studia) je v zásadě určen osnovami kursu, které podléhají příslušné akreditaci; vzhledem k současnému mezinárodnímu porovnávání studijních programů (mezinárodní akreditace) jednotlivé obory studia z hlediska rozsahu počtu hodin musejí mít odpovídající rozsah a strukturu, jinak by byly akreditačními komisemi vyřazeny (např. problém čtyřletého studia bohemistiky na některých pedagogických fakultách regionálních univerzit či hodinové dotace pro povinné disciplíny lingvistické i literárně vědní). Prodlužování doby studia vede k vyšší produktivní schopnosti lidského kapitálu projevující se v růstu HDP.**
- **obsah výuky**, dodržení základních obsahových standardů vyjádřených osnovami kursu, např. u jednotlivých disciplín filosofie, sociologie, ekonomie aj. Vzhledem k akreditaci obsahu výuky není zde podstatný problém s možností porovnání v mezinárodním měřítku. Kvalita obsahu výuky je zajištěna dodržováním osnov vzhledem ke kontrolním mechanismům na vysokých školách (vnitřním i vnějším).
- **počet studentů na jednoho učitele** (ve škole, studijní skupině), velikost studijní skupiny vyučované jedním učitelem; při menším počtu studentů vyučovaných jedním učitelem se předpokládá kvalitnější výuka vzhledem k možnosti individuálnějšího přístupu učitele ke studentovi; paradoxem je, že studie amerických pedagogů (Astin, 1981) neprokázaly při kontrolních testech lepší znalosti studentů v těchto menších studijních skupinách (na příkladu matematiky, blízké pojetím studia ekonomie v rámci ZSV); to však nelze zobecnit pro studijní obory jazykové vč. českého jazyka.
- **rovnost příležitostí** (sociální skladba studentů). K rozšíření lidského kapitálu a růstu kvality přispívá i zajištění rovnosti příležitostí ke studiu pro různé minoritní skupiny. Příklad současné feminizace studentů na pedagogických fakultách však naopak nepřispívá ke kultivaci lidského kapitálu vzhledem k malé možnosti studentů základních a středních škol setkat se s mužem jako učitelem a výchovným pracovníkem. Opačným příkladem je studium občanů romské minority na VŠ, který lze ukázat na příkladu PedF UK v Praze, kde od roku 1984 (od kdy jsem sledoval problém na PedF UK) zde studovala pouze jedna romská studentka, která navíc studium nedokončila. U této menšiny však jde o mnohem komplexnější problém, který vyplývá nejen ze sociálních podmínek, ve kterých její příslušníci žijí, ale i z celkové kultury (např. zvyků) této národnostní menšiny, zejm. podcenění vzdělání jako životní hodnoty.

Kvalita studijního výkonu studenta

- ***míra úspěšnosti v přijetí na vyšší stupeň vzdělání (%)***. Na úrovni SŠ patří tento kvalitativní ukazatel k nejsledovanějším; na VŠ je např. v USA vztahován k počtu přijatých absolventů do doktorandského studia či k těm, kteří získali titul PhD.
- ***míra dokončení studia (%)***; vyjadřuje procento studentů, kteří dokončí započaté studium; jestliže více studentů dokončí započaté studium, je zřejmá vyšší kvalita výchovně-vzdělávacího procesu v podobě větší (individuální) péče o studenty s horšími předpoklady ke studiu.
- ***míra úspěšnosti studentů ve srovnávacích (vědomostních) testech (%)***. Tento ukazatel vyjadřuje porovnání znalostí shodných skupin studentů mezi jednotlivými školami či oblastmi; uvedený ukazatel kvality výuky je hojně využíván na SŠ; na VŠ není častý, používá se spíše ukazatel průměrného prospěchu studenta, který -pokud nejde výhradně o zkoušky písemné - může zahrnout mnoho subjektivních vlivů. Příkladem může být snaha o vytvoření standardů požadovaných u státních maturit z Čj a literatury, event. matematiky.

Kvalita instituce

- ***počet studentů*** (absolventů daného oboru, např. ZSV). Na rozdíl od rozsahu výuky zde mají vysoké školy větší volnost v rozhodování, ale zároveň jsou i hmotně zainteresovány na počtu studujících. Limity jsou zde pouze kapacitní, event. omezené prostředky, které jsou poskytovány vysokým školám MŠMT. Např. fakulty významných univerzit mají větší počet aprobací oboru ZSV i více studujících než menší fakulty regionálních univerzit.
- ***výdaje na studenta*** (finanční prostředky vynaložené na 1 studenta). Za výraz vyšší kvality výuky budeme považovat, jestliže škola vydává více finančních prostředků vztažených na 1 studenta (od státu, obce či sponzorů); předpokládáme tedy pravidlo, že více je vždy lépe než méně; pro akreditaci se užívá jako ukazatel rozpis předpokládaných nákladů na studijní program/rok v členění na investiční, mzdové a ostatní neinvestiční náklady. Tytéž ukazatele jsou pak vztaženy na jednoho studenta.
- ***výše průměrného příjmu absolventa školy***. Je prokázáno, že absolventi kvalitnějších vzdělávacích institucí, např. Harvardu v USA, dosahují vyšších příjmů než absolventi jiných škol.
- ***velikost a prestižnost instituce***. Je prokázáno, že velké a tradiční vysoké školy dosahují v průměru vyšší kvality vzdělávání, což je zajištěno fungováním vnitřních kontrolních mechanismů i veřejnou publicitou. Předpokládá se např., že absolutorium UK poskytuje kvalitnější vzdělání v oboru ZSV než jiné univerzity (např. díky velikosti UK, většímu výběru kvalitnějších učitelů, možnosti získání kvalitnější a rozsáhlejší studijní literatury aj.).
- ***výběrovost studia***, tj. počet studentů přijatých z počtu uchazečů o studium; nejprestižnější instituce (např. UK v Praze) jsou relativně velké a mají vysoce výběrové požadavky na přijímání VŠ studentů; v případě výuky volitelného předmětu, např. ekonomiky vzdělávání v rámci studia obecného základu může ukazatel výběru studentů daného předmětu signalizovat jeho kvalitu.

Kvalita učitelského sboru

- ***míra kladných hodnocení učitele studenty (%)***, tj. hodnocení výuky předmětu studenty (evaluace studia). Studenti 1x za semestr při závěrečné přednášce či semináři odpovídají

na otázky v anonymních formulářích dotazníků týkajících se výuky, přednesu, vystupování učitele, učebních pomůcek aj. Výsledek je užíván především pro mezinárodní akreditaci příslušných oborů.

- **odborně-pedagogická kvalifikace učitele.** Ta je dána absolvováním příslušného studijního oboru a dále pedagogickou hodností (doc., prof.); při hodnocení kvality vzdělávání slouží jako kritérium v rámci akreditačního řízení u daného oboru studia, tj. např. počet docentů vyučujících na katedře, event. ve věkové struktuře, podle podílu úvazků ve výuce.
- **vědecko-pedagogická kvalifikace učitele** je dána absolvováním příslušné vědecké přípravy (CSc., PhD. aj.) a publikační činností učitele podle určené struktury (články v odborných časopisech, sbornících, skripta a učebnice, referáty na mezinárodních konferencích apod.). Výzkumná společenskovědní studie publikovaná v prestižním zahraničním časopise je více hodnocena pro akreditaci oboru než studie v domácím časopise či sborníku.
- **odborná praxe učitele.** Odborná praxe je povinná organizační forma vysokoškolského studia, která organicky navazuje na teoreticko-praktickou výuku, realizuje se v rozsahu vymezeném učebními plány, v podmínkách odborného pracoviště pod vedením vysoce kvalifikovaných odborníků. Přispívá k rozvoji teoretických a praktických poznatků a specifických schopností k získávání základních odborných zručností potřebných pro aktivní samostatnou a tvořivou práci v budoucím povolání (Fulková, E., 2002). Předpokládáme, že u učitele s praxí bude dosaženo vyšší kvality výuky než u začínajícího učitele; toto kritérium je důležité i pro platové ohodnocení podle mzdových předpisů v současnosti ve školství platných; pro hodnocení kvality výuky je však toto kritérium relevantní pouze do určitého věku učitele; u učitelů může s věkem individuálně docházet k poklesu kvality výuky.

Zvláštní místo v komplexu determinant všeobecné humanizace vyučování a aktivizace učební činnosti studentů má ochota samotných vysokoškolských učitelů humanizovat své pedagogické působení a využívat různé způsoby aktivizace a motivace studentů. Širším rámcem této ochoty je samozřejmě učitelovo pedagogické myšlení (Fulková, E., Pokrivčáková, S., Balážiová, J., 2002)

ZÁVĚR

Ukazatele kvality vzdělávání, které jsou užívány pro **akreditaci** oborů vč. ZSV jsou zejména tyto: rozsah výuky, obsah výuky, výdaje na studenta v požadovaném členění, odborně-pedagogická kvalifikace učitele, vědecko-pedagogická kvalifikace učitele a odborná praxe učitele. Jako ukazatele kvality používané pro orientaci studentů při rozhodování o **volbě školy** či studijního oboru jsou zejména uváděny: rozsah výuky, rovnost příležitostí, míra dokončení studia (%), velikost a prestižnost instituce, výběrovost studia; u některých oborů - zejména jde o cizí jazyk (např. angličtinu) - je to i výše průměrného příjmu absolventa školy.

Mohli bychom nalézt další kvalitativní charakteristiky vzdělávání i vzdělání samého, jako jsou sociální či zdravotní podmínky studenta, motivace ke studiu, ubytování aj., které nesporně kvalitu výchovně-vzdělávacího procesu u studenta ovlivňují, avšak jsou obtížně kvantifikovatelné.

Literatura:

- Astin, A.W., Solomon, L. C. (1981): Are reputational ratings needed to measure quality? *Change* 13(7): 14-19.
- Chiswick, B. R. (1973): Schooling, screening, and income. In: Solomon L C., Taubman P. J. (eds.) (1973) *Does College Matter? Some Evidence on the Impacts of Higher Education*. New York, Academic Press, s.. 151-58.
- Fulková, E. (2002): Odborná prax – významná forma štúdia na vysokej škole. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie „Uplatňovanie aktivizujúcich metód a foriem vyučovania vo vysokoškolskom vzdelávaní II.“. Nitra, Slovenská poľnohospodárska univerzita (SPU), s. 29-36.
- Fulková, E., Pokrivčáková, S., Balážiová, J.: Aktivizujúce formy a metódy vyučovania vo vysokoškolskom vzdelávaní. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie „Uplatňovanie aktivizujúcich metód a foriem vyučovania vo vysokoškolskom vzdelávaní II.“. Nitra, Slovenská poľnohospodárska univerzita (SPU). ISBN 80-8069-053-7.
- Kvalita vzdelávania – odpoveď na výzvy budúcnosti (1998): Praha, Ústav pro informace ve vzdelávání.
- Ochrana F. (2001): Veřejný sektor a efektivní rozhodování, Praha, Management Press
- Psacharopoulos, G. (1987): *Economics of Education*. Oxford, Pergamon Press.
- Průcha, J. (1995): *Moderní pedagogika*. Praha, Portál.
- Solomon, L. C. (1975): The definition of college quality and its impact on earnings. *Explor. Econ. res.* 2: 537-87.
- Strečková, Y. – Malý, I. (1998): *Veřejná ekonomie pro školu i praxi*. Praha, Computer Press.
- Školství na křižovatce (1999): Zpráva ministra školství pro Parlament ČR. Praha, ÚIV, s. 241.
- Zpráva (1999): *České vzdělání a Evropa (strategie rozvoje lidských zdrojů při vstupu do Evropské unie)*. Praha, Phare, s. 71.

Kontaktní adresa:

Doc. PhDr. Ing. **Karel Šrédľ**, CSc., Katedra ekonomických teorií, Provozně ekonomická fakulta, ČZU, Kamýcká 129, Praha 6 – Suchbát, tel: 224382334, email: sredl@pef.czu.cz nebo s_ket@pef.czu.cz